

MODALITĂȚI TRADIȚIONALE DE REPREZENTARE

Continuitate, revalorificare, reinterpretare

Arh. Anda-Ioana SFINTEȘ, MA SNSPA BUCUREȘTI

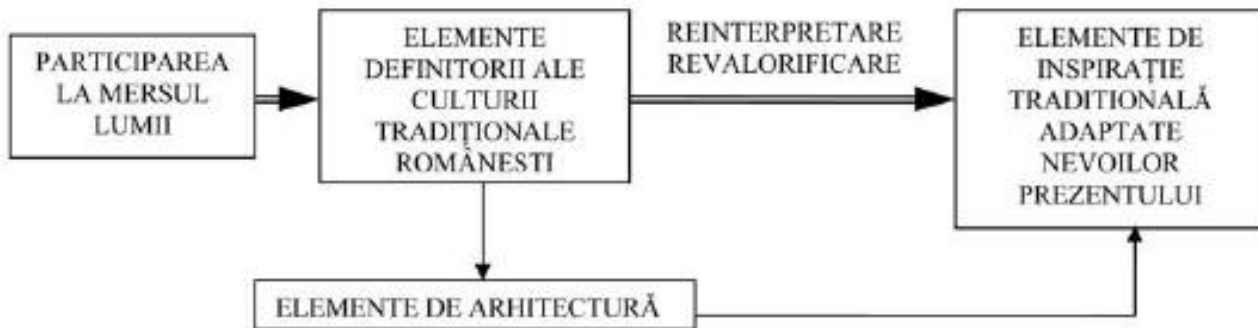
Fig. 1 Casă de olier, Livada, jud. Hunedoara, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA, Sibiu

ARGUMENT

În viața tradițională, stilul reprezintă un „*produs al inconștientului*”¹ și rezultat al sintezelor, legăturilor, alegerilor care se săvârșesc fără a avea ca scop cultura, arta, frumosul în sine. În viața arhaică, rezultatul modului de a trăi viața, al mentalităților, al experienței imediate este cultura.

Stilul propriu reprezintă pentru țăranul român o modalitate de a se alinia la mersul lumii, de a se plasa în centru, de a participa la viața comunității, fiind un fenomen la care aderă întreaga comunitate, transformându-l continuu și adaptându-l propriilor sensibilități schimbătoare în timp.

Importanța raportării la origini a fost subliniată de mari oameni de cultură români ca Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Mihai Eminescu etc. (în arhitectură nu se poate să nu-i amintim pe Ion Mincu, G. M. Cantacuzino sau Constantin Joja). În lumina celor scrise sau săvârșite de aceștia, raportarea la izvorul creației apare drept element determinant al originalității culturale române de-a lungul timpului, dar ar fi total greșit să afirmăm că este singurul. Istoria artei și a culturii ne-au demonstrat că există numeroase modalități prin care se poate ajunge la o operă valoroasă (de exemplu prin: procedeul negării, capacitatea de a deveni vocea colectivității, dezlănțuirea imaginației, căutarea stilului internațional etc.), iar epoca în care trăim adaugă continuu noi căi.

În cele ce urmează ne vom ocupa de problema continuității, revalorificării și reinterpretării fondului tradițional românesc, începând printr-o scurtă prezentare a modului în care țăranul român concepe participarea la mersul lumii, pentru a înțelege contextul în care anumite forme, simboluri au fost adoptate, devenind elemente definitorii ale culturii naționale. Analiza progresului urmărește identificarea posibilităților de realizare a unei continuități astfel încât prezentul să apară ca o continuare firească a trecutului care nu împovărează ci devine creator de forme noi bazate pe cunoașterea și exploatarea surselor originare, pe înțelegerea și interpretarea mentalităților și a transformărilor suferite de acestea în timp.

În încheiere vom prezenta câteva elemente de continuitate și valorificare a specificului național în arhitectură pentru a ilustra scopul analizei întreprinse.

PARTICIPAREA LA MERSUL LUMII

Echivalența microcosmos-macrocosmos

Concepția țăranului român despre Univers pleacă de la însuși modul de percepere a acestuia: „Universul nu este perceput de mediile tradiționale ca suma unor părți, ci ca un întreg între părțile căruia există o interdependență relațională.”² — ceea ce înseamnă că omul arhaic se consideră direct implicat în procesele și fenomenele care au loc și astfel tot ceea ce este legat de existența acestuia devine la rândul său factor determinat și determinant.

Pentru a ilustra această influență reciprocă dintre macrocosmos și microcosmos și pentru a anticipa următorul fenomen ce ține de modul în care țăranul român concepe participarea la mersul lumii, ne putem gândi de exemplu la modul de reprezentare a lumii de aici și a celei „de dincolo”, corpul omenesc oferind „în organizarea celor două lumi, un model logic: legătura dintre înăuntru și în afară”.³

Sistemul dualist și comunicarea între lumi

În strânsă legătură cu corespondența dintre macrocosmos și microcosmos este, după cum spuneam, sistemul dualist de reprezentare a lumii prin care, pornind de la modelul omului alcătuit din trup (muritor) și suflet

(nemuritor), se ajunge la modelul celor două lumi — cea de aici (materială) și cea „de dincolo” (imaterială)⁴. Ambele alcătuiesc un întreg și existența uneia depinde direct de existența celeilalte (prin opoziție). Breșe în spațiul locuit asigură comunicarea cu lumea cealaltă, iar circulația între cele două lumi este posibilă în anumite momente ale anului (sărbători) sau prin anumite locuri (spații ale limitei⁵).

Așezarea în centru

Lucian Boia spune că „[...] centrul lumii — care se află întotdeauna acolo unde vrem să îl plasăm — reprezintă domeniul normalității, punctul de unde se privește și se judecă ansamblul Universului.”⁶ Pentru omul arhaic, plasarea în centru este esențială pentru că acesta este punctul de origine al sistemului de orientare pe care și-l creează. Este acel *axis mundi* (despre care vorbește atât de des Eliade) care îi confirmă și întărește credința că participă activ la mersul lumii, fiind totodată în permanentă legătură cu cealaltă lume de care depinde, de altfel, existența celei de aici. Centrul își dezvăluie calități de punct de origine, reper fundamental și axă de legătură între lumi.

Raportarea la origini, credințe și obiceiuri

„[...] Pentru omul arhaic, un lucru sau un act nu are semnificație decât în măsura în care participă la un prototip, sau în măsura în care repetă un act primordial.”⁷ Acest lucru se observă cu ușurință în săvârșirea unor ritualuri cum ar fi cele de construcție, cele agrare sau în timpul sărbătorilor. Atenția acordată ordinii în care acțiunile implicate au loc sau respectării prohibițiilor — așa cum se știe din bătrâni — atestă credința țăranului în rolul real pe care aceste evenimente le au în viața sa. Ritualurile implicate actualizează începuturile fiind o condiție a asigurării existenței și continuității.

Legătura strânsă cu natura

Dependența omului față de cadrul natural este atestată din cele mai vechi timpuri, având în vedere că doar printr-o bună cunoaștere și înțelegere a acestuia putea să își asigure supraviețuirea și unele avantaje materiale prin manipularea observațiilor desprinse. Ceea ce este foarte interesant este, însă, că omul arhaic nu s-a oprit doar la utilizarea în scop practic a informațiilor oferite de natură, ci le-a valorificat și la nivel artistic, natura devenind principalul izvor de creație ancestral.

Căutarea coerenței și armoniei

Sistemul de gândire al țăranului român se încadrează într-o logică coerentă, deși complexă, în ciuda faptului că, de cele mai multe ori, ea scapă logicii omului mod-

ern. Pentru omul simplu al satului tradițional fiecare eveniment, fiecare întâmplare au un înțeles, o cauză și un efect. Nimic nu este întâmplător și majoritatea evenimentelor pot fi explicate prin interferența lumii de aici cu cea de dincolo datorită interdependenței uneia de cealaltă. Această coerență depinde în primul rând de sistemul de reprezentare a lumii pentru că echivalența microcosmos-macrocosmos, la fel ca și existența celor două „lumi răsturnate”, se bazează pe observarea fenomenelor din jur, a asemănărilor dintre fenomene și este rezultatul procesării și sintetizării informațiilor astfel acumulate. Observăm cum cercul se închide și coerența pe care omul arhaic o caută este strâns legată de toate celelalte aspecte analizate până aici, alcătuind un adevărat sistem spațial, fiecare aspect depinde de celelalte, pe care, la rândul său, le influențează.

PROGRESUL

Progresul în societatea modernă este privit în general drept o ruptură față de tot ceea ce înseamnă tradiție (a cărei păstrare este considerată îndoctrinare), uitându-se că trecutul este cel care deschide căile către viitor. În lucrarea de față ne interesează două aspecte ce țin de progres: continuitatea simbolică (reprezintă „lanțul” care leagă în timp forme la un nivel simbolic) și revalorificarea, reinterpretarea (care fac posibilă continuitatea unor elemente în timp prin adaptări succesive la cerințele momentului).

Continuitatea simbolică

Nu ne putem închipui o societate tradițională fără simboluri. Acestea sunt utilizate pentru a reprezenta realități ce depășesc simpla existență profană, validând credința în participarea activă la mersul universului și interdependența om-Cosmos.

Simbolul decurge din „interpretare, condiționată la rândul ei de anumite predispoziții. Simbolul este încărcat cu afectivitate și cu dinamism. Reprezintă, într-un anumit mod, învăluind în același timp; făurește, dezmembrând.”⁸ Ca să fie valabil însă trebuie să îndeplinească anumite condiții: să participe la viața unei culturi, să reprezinte un limbaj curent între oamenii aparținând culturii respective, să fie semnificativ, accesibil și să fie un produs al societății respective în ansamblu⁹.

Evoluția în timp a omului este însoțită însă în general de o degradare a simbolurilor care își pierd semnificațiile inițiale ajungând „simple superstiții, legende sau motive decorative”¹⁰. Chiar și așa, ele sunt salvate de la dispariție, supraviețuind datorându-se faptului că încă își mai găsesc rezonanță în sufletele oamenilor, demonstrându-și astfel valoarea la nivelul existenței.

În arte (inclusiv arhitectură) continuitatea simbolică se manifestă în special prin trecerea unor elemente simbolice din domeniul magico-practic în cel decorativ, estetic. Mai mult decât în oricare artă însă, arhitectura, prin caracterul ei practic și permanenta interacțiune cu factorul uman, face deseori apel la valențele simbolice ale componentelor puse în operă. Pământul (simbol al durabilității și regenerării, „izvor al ființei și al vieții”¹¹), apa („mijloc de purificare, centru de regenerare”¹², simbol al infinitului, al vieții și morții în același timp), aerul (simbol al libertății), lumina (simbol al cunoașterii, renașterii și fericirii) sau focul (purificator, simbol al cunoașterii intuitive, iluminării, pasiunii) sunt sugerate prin materialele utilizate și prin maniera de articulare a volumelor, spațiilor, mizându-se pe impactul lor la nivel psihologic și capacitatea de a induce sentimente specifice.

Revalorificări, reinterpretări, transformări

Evoluția cu tot ceea ce înseamnă ea — progres tehnologic, modificarea concepțiilor despre viață și a necesităților, cerințelor de confort etc. — face necesară și transformarea simbolurilor, miturilor, riturilor atunci când păstrarea lor intactă este imposibilă datorită neconcordanței între ceea ce exprimă ele și caracteristicile societății moderne. Revalorificarea, reinterpretarea, transformarea acestora le asigură supraviețuirea, adaptându-le în același timp și păstrându-le valabilitatea.

Romulus Vulcănescu afirmă că *“Ceea ce numim demitizare este în realitate o re-mitizare efectuată pe alt plan al gândirii mitice, în alte condiții istorice și cu alte scopuri.”*¹³ Ca să dăm un singur exemplu, iată mitul eroului: caracterul excepțional al eroului lumii tradiționale era anunțat încă de la nașterea acestuia (printr-o naștere miraculoasă, ursite etc.) în timp ce erou modern poate fi oricine, dobândind puteri supranaturale pe parcurs/din întâmplare/prin mutații etc. — ideea vehiculată îndeosebi în cinematografie (de la filme precum *„Robocop”* până la *„2012”* sau *„Avatar”*).

Altfel spus, *„noutatea lumii moderne se traduce prin revalorizarea la nivel profan a vechilor valori sacre”*¹⁴. Această afirmație a lui Mircea Eliade implică opoziția trecut/prezent — sacru/profan și evidențiază caracterul actual ascuns al elementelor cu valoare simbolică, ceea ce înseamnă că deși sunt utilizate, *„consumatorii”* nu sunt întotdeauna conștienți de prezența lor. Un exemplu concludent în acest caz îl constituie reîntoarcerea la natură, descoperită de data aceasta prin intermediul mișcării ecologice. Vechea viziune a sacralității naturii își găsește o corespondență în prezent prin stabilirea unor relații bidirecționale om-natură¹⁵ în care omul ajunge să profite de ceea ce natura are de oferit fără ca acest lucru să dăuneze cadrului natural. În arhitectură, orientarea casei în lumea satului tradițional urmarea asigurarea păcii și bunăstării prin integrarea în ritmurile cosmice — prin raportarea la poziția Soarelui, prin alegerea momentului propice construirii — în timp ce în prezent, constatând importanța iluminării naturale și efectele sale asupra fizicului și psihicului putem găsi benefică o aceeași orientare.

ELEMENTE DE CONTINUITATE ȘI VALORIFICARE A SPECIFICULUI NAȚIONAL ÎN ARHITECTURĂ

Din arhitectura tradițională românească pot fi desprinse anumite elemente caracteristice (determinate, printre altele, de modul specific de a înțelege participarea la mersul lumii) care, prin intermediul continuității simbolice dar și prin revalorificări, reinterpretări, transformări pot asigura legătura trecut-prezent-viitor, condiție a constituirii unei identități naționale. Fără intenția de a fi exclusivistă, această afirmație punctează, după cum afirmam și în argumentul lucrării de față, o direcție posibilă către obținerea originalității (care depinde la urma urmei de capacitatea arhitectului de a crea utilizând anumite forme și nu de formele în sine).

În concluzie, avem în vedere elemente de limbaj arhitectural tipice arhitecturii țărănești care determină anumite efecte vizuale și indirect psihologice. Continuitatea poate fi obținută atât prin utilizarea — adaptată la cerințele contemporane — a primelor, cât și prin compunerea unor elemente moderne într-o manieră în care imaginea de ansamblu sau sentimentele induse să fie asemănătoare.

Lumină și umbră

Expresia arhitecturală a casei românești este îndeosebi rezultatul efectelor de umbră și lumină. Umbra „reprezintă reacția specifică a acesteia [casei] față de punctele cardinale”¹⁶, este „mijloc de inducere a ambiguității în lectura volumelor”¹⁷, creând impresia de plutire a construcției atunci când existența pridvorului face posibilă proiectarea umbrei în planul secund.

Plin și gol

Concepția unitară a volumului este obținută prin procedee simple de substracție și adăugire, principala decupare fiind aceea prin care se creează pridvorul. Pornind de la acest element, Lucian Blaga descoperă funcția principală a golului în arhitectura românească pentru că acesta „nu e simțit din partea românului ca un neajuns care trebuie neapărat desființat, ci ca un mediu necesar articulării unui ritm”¹⁸.

Orizontală și verticală

Casa tradițională românească nu se dezvoltă predominant pe orizontală sau verticală ci reprezintă în general un echilibru între cele două direcții. În timp ce orizontala este acuzată prin linia continuă a balustradei și a cornișei, tendința ascensională este punctată prin coama acoperișului.

Relația interior-exterior

Relația interior-exterior este mediată de pridvor, prin intermediul căruia se realizează o trecere gradată de la interior către grădină (natură). Prin rolul său funcțional (extinderea sezonieră a unor activități diferite) devine element indispensabil în configurarea spațială a locuinței tradiționale căci „Vara, prispa este locuită în plin, iar casa este părăsită. [Românul] Aici doarme, aici mănâncă și aici lucrează, prispa îi este loc de sfat, de legătură cu gospodăria, de înfățișare în fața străzii circulată.”¹⁹

Relația casei cu natura

Legătura strânsă om-natură se manifestă și la nivelul rezolvării arhitecturale a caselor populare românești. Pe lângă faptul că acestea „dau senzația «creșterii din pământ» fără a fi, însă, replica formelor de relief”²⁰, pentru realizarea lor se utilizează materialele naturale precum lemnul și piatra. Nu în ultimul rând, revenim la pridvor: „În pridvor omul stăpânește natura fără să se despartă de ea prin stâlpi groși, prin ziduri, nu o privește prin fereastră, ci este în contact cu ea.”²¹

Acestea sunt doar câteva elemente specifice arhitecturii populare, elemente care ascund în sine numeroase posibilități de expresie, valențe estetice și simbolice, pornind însă de la nevoi reale. Latura funcțională este de o importanță majoră în definirea lor și tocmai prin acest acord „întim dintre funcțiune, tehnologie și formă”²² arhitectura capătă valoare.

Fig. 2 Casă orășenească de sec. al XIX-lea, Câmpulung Moldovenesc, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA, Sibiu

*

Fără a fi o condiție esențială a existenței, raportarea la origini conferă identitate și validează continuitatea în timp și spațiu a unei comunități/națiuni putând fi astfel un mijloc de recunoaștere și acceptare a istoriei²³. Acceptarea trecutului nu înseamnă negarea prezentului și viitorului sau invers. Trecutul deschide căi către viitor, căci dincolo de temuta îndochinare și refugiere în el, ascunde fapte care au făcut posibil progresul și a căror cunoaștere poate fi vitală evoluției în continuare. Indiferent dacă alegem o cale de revalorizare a trecutului sau dacă ne opunem lui, nu negarea, ci cunoașterea și acceptarea ca atare a tot ceea ce trecerea timpului aduce sau ia, ne salvează de ignoranță.

Note

- 1 În *Pentru o definiție a specificului românesc*, creștomatie de Gabriel Stănescu, Ed. Criterion Publishing, București, 2006, pag. 8.
- 2 Delia Suiogan, *Simbolica riturilor de trecere*, Ed. Paideia, București, 2006, pag. 31.
- 3 Radu Drăgan, *Lumile răsturnate*, Ed. Paideia, București, 2000, pag. 8.
- 4 Radu Drăgan, op. cit., pag. 175.
- 5 Vlad Gaivoronschi, *Matricile spațiului tradițional*, Ed. Paideia, București, 2002, pag. 163-199.
- 6 Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, Ed. Humanitas, București, 2006, pag. 117.
- 7 Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, Ed. Univers, București, 1991, pag. 390.
- 8 Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, Ed. Artemis, București, pag. 25.
- 9 Mircea Eliade, op. cit., pag. 117.
- 10 Idem, pag. 357.

- 11 Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. III, Ed. Artemis, București, pag. 40.
- 12 Idem, pag. 107.
- 13 Romulus Vulcănescu, *Mitologie Română*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, pag. 34.
- 14 Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2008, pag. 20.
- 15 Chiar și între aceste două momente se poate vorbi despre o relație între om și natură. După cum spune Mircea Eliade: „Nu s-au abolit raporturile de simpatie între om și Natură; nu se putea. Dar aceste raporturi și-au schimbat valoarea și orientarea, simpatiei magico-religioase i s-au substituit emoția estetică sau doar sentimentală.” Idem, pag. 30, nota 3.
- 16 Georgică Mitrache, op. cit., pag. 33.
- 17 Idem, pag. 34.
- 18 Lucian Blaga, *Spațiul Mioritic*, în *Trilogia culturii*, vol. II, Ed. Humanitas, București, 1994, ediția din 1969 revizuită, pag. 153.
- 19 Georgică Mitrache, op. cit., pag. 31.
- 20 Idem, pag. 36.
- 21 Constantin Joja, *Actualitatea tradiției arhitecturale românești*, Ed. Tehnică, București, 1984, pag. 44.
- 22 Silvia Păun, *România. Valoarea arhitecturii autohtone*, ediție bilingvă româno-franceză, Ed. Per Omnes Artes, București, 2003, pag. 10.
- 23 „Orice comunitate, de la trib până la națiunea modernă, se legitimează prin recursul la origini.” Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Ed. Humanitas, București, 2006, pag. 142.

Bibliografie

- BERNEA, E., *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Ed. Humanitas, București, 2005
- BLAGA, L., *Spațiul Mioritic*, în *Trilogia culturii*, vol. II, Ed. Humanitas, București, 1994, ediția din 1969 revizuită
- BOIA, L., *Istorie și mit în conștiința românească*, Ed. Humanitas, București, 2006
- BOIA, L., *Pentru o istorie a imaginarului*, Ed. Humanitas, București, 2006
- CHEVALIER, J., GHEERBRANT, A., *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, Ed. Artemis, București, 1993
- CURINSCHI-VORONA, GH., *Istoria arhitecturii în România*, Ed. Tehnică, București, 1981
- DRĂGAN, R., *Lumile răsturnate*, Ed. Paideia, București, 2000
- ELIADE, M., *Drumul spre centru*, Ed. Univers, București, 1991
- ELIADE, M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Ed. Humanitas, București, 1995
- ELIADE, M., *Mituri, vise și mistere*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2008
- GAIVORONSKI, V., *Matricile spațiului tradițional*, Ed. Paideia, București, 2002
- IONESCU, GR., *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982
- JOJA, C., *Sensuri și valori regăsite*, Ed. Eminescu, București, 1981
- JOJA, C., *Actualitatea tradiției arhitecturale românești*, Ed. Tehnică, București, 1984
- MITRACHE, G., *Tradiție și modernism în arhitectura românească*, Ed. Ion Mincu, București, 2002
- OIȘTEANU, A., *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, Ed. Polirom, Iași, 2004
- PĂUN, S., *România. Valoarea arhitecturii autohtone*, ediție bilingvă româno-franceză, Ed. Per Omnes Artes, București, 2003
- SMEU, GR., *Repere estetice în satul românesc*, Ed. Albatros, 1973
- STĂNESCU, G., (antolog.) *Pentru o definiție a specificului românesc*, Ed. Criterion Publishing, București, 2006
- SUIOGAN, D., *Simbolica riturilor de trecere*, Ed. Paideia, București, 2006
- VULCĂNESCU, R., *Mitologie Română*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985